

*Н. П. Венгерук,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Л. П. Меленчук,
студентка, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ*

ОЦІНКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ОБЛІКУ

N. Vengeruk,
Ph.D., associate professor of accounting and auditing,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
L. Melenchuk,
student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

PECULIARITIES OF INTELLECTUAL CAPITAL ASSESSMENT

Останнім часом ринок капіталу зазнає суттєвих змін. Постає необхідність пошуку факторів, що дозволили б отримати максимальний ефект від використання ресурсів підприємств. Матеріальних ресурсів сьогодні недостатньо, більш актуальними є технології, люди, їх досвід та професіоналізм. Об'єктивною необхідністю економіки інформаційного суспільства є визначення та оцінка інтелектуального капіталу як рушійної сили ефективного функціонування підприємства. Предметом дослідження стали методи оцінки інтелектуального капіталу та особливості відображення його в бухгалтерському обліку, зокрема, розглянуто поняття синергетичного капіталу в обліку. Метою дослідження є визначення комплексної системи оцінки інтелектуального капіталу. Запропоновано підприємствам оцінювати складові інтелектуального капіталу та розробляти власну модель внутрішньої звітності з метою його оцінки, ефективного використання та визначення реальної ринкової вартості бізнесу.

Capital Market is essentially changing lately. It is necessary to look for different factors which would let us get the highest possible effect of using enterprise resources. Nowadays it's not enough to have physical resources but technology and people with their skills and experience are gaining current importance. Information society economy urgently demands definition and assessment tools of intellectual capital as an incentive of effective enterprise operating. The subject of this research is the ways of intellectual capital estimation and peculiarities of it's reflection in accounting. Synergetic capital in accounting is also studied in this research. The aim of this research is an assessment of intellectual capital complex estimation system. The enterprises are offered to estimate intellectual capital components and develop their own model of internal statements to evaluate it, use it effectively and definite enterprise real cost.

Ключові слова: синергетичний капітал, ринкова вартість, критерії оцінки, власність, економіка інформаційного суспільства, звітність.

Key words: synerhetycheskyu capital, market value, evaluation criteria, property, economy information society, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни, що відбуваються в економіці, вимагають інтерпретації основних термінів і понять обліку в контексті формування економіки нового інформаційного суспільства. Так, все більше стає зрозумілим, що інвестований у бізнес капітал у вигляді внесків власників чи засновників є лише засобом отримання економічних вигод у майбутньому. Потрібен ресурс, який зміг би ефективно використати власний капітал та забезпечити реалізацію мети суб'єкта господарювання. Потужною рушійною силою стає орієнтація на використання інтелектуального, творчого, креативного потенціалу. Спостерігається домінування створення й експлуатації нових ідей і знань. Економіка інформаційного суспільства передбачає персоніфікацію капіталу і набуття особистістю вартісних характеристик. Тобто підлягають оцінці індивіду-

альні інтелектуальні, професійні, працездатні якості співробітників, їх потенційні можливості в сфері діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зараз як за кордоном, так і в Україні, тривають дискусії щодо визначення економічної суті поняття "інтелектуальний капітал". Але найбільша складність виникає у формуванні об'єктивних та точних критеріїв його оцінки, його вимірювання та відображення в бухгалтерській системі та звітності. А без такої оцінки підприємства ринкової економіки не можуть обійтися при продажі бізнесу, зміні власника, залученні додаткових інвестицій та в багатьох інших ситуаціях.

Цим питанням присвячені праці Ф.Ф. Бутиця, О.Б. Бутнік-Сіверського, І.В. Жураковської, С.Ф. Голова, Н.М. Ма-

люги, Г.Г. Кірейцева, К. Свейбі та інших відомих вчених. Також і для практиків актуальними є питання щодо визначення інтелектуального рівня персоналу, отримання об'єктивної інформації щодо потенційних можливостей його використання, підвищення з метою отримання максимального підприємницького результату.

Сьогодні спостерігаємо, що світова промислова економіка поступається інформаційній, інтелектуальній економіці, суть якої полягає в отриманні достатньо високих прибутків на малій базі капіталу та оптимальній кількості працюючих. Досвід показує, що в економіці, яка найбільше спирається на ідеї та в меншому — на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проектів. Як зазначає професор Бутнік-Сіверський О.Б., найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною проблемою, на нашу думку, є відсутність в українському законодавстві комплексної системи оцінки інтелектуального капіталу. Зазначене і визначає мету нашого дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Потенційно, в найближчий час, в Україні швидкими темпами розвиватиметься інвестиційний ринок. Підприємства повинні бути готові до цього. Заздалегідь слід потурбуватися про формування реальної вартості компанії чи бізнесу. На сьогодні маємо деякі проблемні моменти в нормативно-забезпеченні обліку інтелектуального капіталу.

Так, з точки зору бухгалтерського обліку, інтелектуальний капітал включає нематеріальні активи, що відображені на балансі підприємства (інтелектуальна власність), та знання, які не відображені в обліку — знання працівників, їх вміння, організаційна культура тощо. Та слід відмітити, що в новому інформаційному суспільстві такі складові інтелектуального капіталу мають суттєву вагу, тому не враховувати їх не можна.

Згідно з П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" первісна вартість нематеріального активу, зокрема, об'єкта права інтелектуальної власності, створеного підприємством, включає прямі витрати на його створення, а придбаного — витрати на його придбання [п. 17, 5]. Тобто рекомендується застосування витратного підходу.

Однак в умовах нової інформаційної економіки визначена таким чином вартість не відповідає реальній вартості, що встановлюється ринком. У результаті виникає величезний розрив між балансовою вартістю фірми та її ринковою капіталізацією. Тому в літературі зустрічаємо багато критики щодо використання витратного методу. Зокрема, Н.М. Малюга вважає, що це призводить до:

- заниження вартості майна підприємства;
- заниження витрат підприємства в частині нематеріальних витрат і амортизаційних відрахувань спричиняє невиправдане заниження собівартості і завищення прибутку;
- заниження собівартості спричиняє неповне відшкодування реальної суми поточних витрат з виручки підприємства [3].

В економіці, окрім витратного, існують такі групи методів як ринковий та доходний. Ці методи застосовуються залежно від кожного конкретного об'єкта прав інтелектуальної вартості. Часто використовують і комплексний метод.

Суть ринкового методу полягає в тому, що обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів.

Вважаємо об'єктивним та раціональним підхід, що застосовують сучасні дослідники з обліку інтелектуального

капіталу, суть якого полягає у доведенні первинної вартості об'єктів прав інтелектуальної вартості (вартість матеріальної складової), що формується згідно П(С)БО 8, п. 17, до вартості, сформованої активним ринком за рахунок відображення в бухгалтерському обліку вартості синергетичного капіталу (вартість ідеальної складової) [п. 7, 5].

Що ж це за синергетичний капітал? В різноманітних галузях науки широко використовується поняття синергетичний ефект. У цілому, це сумарний ефект, який полягає у тому, що при взаємодії двох або більше факторів їхня дія суттєво переважає ефект кожного окремого компонента у вигляді простої їхньої суми. Але в економіці це означає результат інтегративної взаємодії елементів економічної системи, який може приводити до зміни її якісного стану. Відповідно, в бухгалтерському обліку вартісне вираження синергетичного ефекту, що виникає в результаті взаємодії інтелектуальних активів, доречно відображати в активі, а джерело його утворення, синергетичний капітал — у пасиві балансу. Підтримуємо думку вчених які пропонують синергетичні ефекти, що виникають, відображати в активі балансу на субрахунок 193 "Синергетичні ефекти", оскільки вони є результатом взаємодії активів, як і гудвіл. А для врівноваження балансового рівняння в пасиві пропонують введення рахунку "Синергетичний капітал" з відображенням його у складі додаткового капіталу на рахунок 428 [2].

Передумовою такого проведення є визнання синергетичних ефектів та їх оцінка. Вартість синергетичного ефекту розраховується як різниця між ринковою вартістю об'єкту права інтелектуальної вартості, що сформувалась на активному ринку та первісною вартістю створеного об'єкту права інтелектуальної вартості згідно П(С)БО 8 "Нематеріальні активи". Наведена методика бухгалтерського відображення синергетичних ефектів дозволить наблизити облікову вартість активів підприємства до реальної вже на момент їх введення в експлуатацію.

Інакше кажучи, вартість сучасних компаній в основному визначається наявністю в них інтелектуального капіталу поряд з іншими видами капіталу. Разом з тим, говорити про його вартість слід з обережністю, так як вона багато в чому складається з елементів, які в принципі не продаються і, отже, не мають вартості в загальноприйнятому сенсі. Тому доцільно визначати вартість компанії чи вартість бізнесу в цілому. Існує багато методів вимірювання та обліку інтелектуального капіталу, які були розроблені спеціально для цілей внутрішнього управління, однак адаптація їх на підприємствах і організаціях в світі йде повільно.

В Україні на сьогодні існує складність у питаннях гармонізації категорії власний капітал з точки зору фінансового менеджменту та бухгалтерського обліку. Значний вплив на побудову обліку власного капіталу має структура, на яку в свою чергу впливають організаційно-правова форма підприємства, форма власності, розмір, мета діяльності та інші. Організація бухгалтерського обліку на підприємстві повинна спрямовуватись на зменшення складності управління власним капіталом, пов'язаною з безперервними змінами у процесі поточної діяльності економічного суб'єкта. Вважаємо, що вагомим чинником, що зміг би забезпечити поєднання менеджменту та організацію бухгалтерського обліку є ресурс, який характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації. Він є основою інтелектуального капіталу. Це поняття в економічній теорії появилось не так давно, тому вимагає розгляду та досліджень.

К.Е. Свейбі, аналізуючи наявні інструментарії оцінки інтелектуального капіталу, ще в 2010 році писав: "Основною проблемою вимірювальних систем є те, що неможливо виміряти соціальні явища з науковою точністю. Всі вимірювальні системи, у тому числі традиційний бухгалтерський облік, покладаються на офіційні вимірники, такі як долари, євро, та інші, які далекі від реальних подій або дій, які вик-

ликали це явище. Це створює основні невідповідності між очікуванням менеджерів, обіцянками розробників методу, та тим, що ці системи можуть насправді досягти. Тоді ці системи стають дуже крихкими і відкритими для маніпуляцій. Таким чином, перше питання для будь-якого процесу вимірювання: яка мета оцінки і для кого?" [6].

Ерік Свейбі виділяє 25 методів вимірювання інтелектуального капіталу, згрупованих у 4 категорії:

Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу — Direct Intellectual Capital methods (DIC). До цієї категорії належать всі методи, засновані на ідентифікації та оцінці в грошах окремих активів або окремих компонентів інтелектуального капіталу. Після того, як оцінені окремі компоненти інтелектуального капіталу або навіть окремі активи, виводиться інтегральна оцінка інтелектуального капіталу компанії. При цьому зовсім не обов'язково оцінки окремих компонентів складаються. Можуть застосовуватися і більш складні формули.

Методи ринкової капіталізації — Market Capitalization Methods (MCM). Обчислюється різниця між ринковою капіталізацією компанії і власним капіталом її акціонерів. Отримана величина розглядається як вартість її інтелектуального капіталу або нематеріальних активів.

Методи віддачі на активи — Return on Assets methods (ROA). Відношення середнього доходу компанії до врахування податків за деякий період до матеріальних активів компанії — ROA компанії — порівнюється з аналогічним показником для галузі в цілому. Щоб обчислити середній додатковий дохід від інтелектуального капіталу, отримана різниця множиться на матеріальні активи компанії. Далі шляхом прямої капіталізації або дисконтування одержуваного грошового потоку можна одержати вартість інтелектуального капіталу компанії.

Методи підрахунку очок — Scorecard Methods (SC). Ідентифікуються різні компоненти нематеріальних активів або інтелектуального капіталу, генеруються і доповідаються індикатори та індекси у вигляді підрахунку очок або як графі. Застосування SC методів не передбачає отримання грошової оцінки інтелектуального капіталу. Ці методи подібні методам діагностичної інформаційної системи.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що необхідним є визначення конкретних особистісних складових інтелектуального капіталу та формування критеріїв оцінки. Тут важливо розділити їх на два типи. Для зовнішніх користувачів, тобто соціально спрямованих та внутрішніх — зорієнтованих для потреб менеджменту. Якщо із зовнішніх у вітчизняній звітності можемо побачити такі як середньооблікова кількість штатних працівників, кількість працюючих за віком і статтю, підвищення кваліфікації, працюючі пенсіонери та інші, то інші складові не фіксуються. Можна сказати, що тільки в окремих господарських структурах нашої країни здійснюється аналіз та оцінка особистісних інтелектуальних та професійних якостей працівників. Цьому є ряд причин. Як уже зазначалось, система бухгалтерського обліку на сьогодні не може дати вартісної оцінки таким показникам. Система менеджменту формує необхідні критерії оцінки працівників лише на стадії їх пошуку і прийняття на роботу. Та в процесі роботи до них фактично не застосовуються ніякі контролюючі заходи, що давали б можливість оцінити відповідність професійності чи майстерності конкретного працівника вимогам конкурентного середовища. Так, в окремих видах діяльності, наприклад в аудиторській, існують законодавчі вимоги щодо щорічного підвищення кваліфікації сертифікованих аудиторів. Але у більшості інших такі вимоги відсутні. Залежно від виду та специфіки діяльності підприємства, управлінському апарату слід визначити найбільш важливі для них критерії оцінки і сформулювати їх у певного виду довідку чи звітність як

для внутрішнього користування, так і для зовнішнього. Це мають бути дві різні форми звітності. Якщо дані внутрішньої дозволять відкоригувати певні проблемні моменти в роботі підприємства, то зовнішню звітність можна використати для власної реклами, підвищення рейтингів, та привабливості на ринку.

Для цього можна використовувати ряд методичних прийомів таких як анкетування, перевірка залишкових знань зі спеціалізації, вирішення змодельованих ситуаційних задач, потенційно пов'язаних з специфікою діяльності підприємства. Доцільно було б розробляти власну систему показників та принципи оцінки складових інтелектуального капіталу для відображення у звітності. Проте, з впевненістю можна відмітити, що для будь якого з підприємств, інформація про потенційні інтелектуальні можливості, їх аналіз та правильні висновки може сприяти тільки покращенню позитивного результату діяльності. Адже інтелектуальний капітал дає можливість розвитку у довгостроковій перспективі, є стратегічним ресурсом в умовах глобалізації та переходу до постіндустріальної стадії розвитку продуктивних сил.

Література:

1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / О.Б. Бутнік-Сіверський. — Режим доступу: http://ipdo.kiev.ua/butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc
2. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 — "бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / С.Ф. Легенчук. — Київ, 2006. — 23 с.
3. Малюга Н.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: теоретико-методологічні основи / Н.М. Малюга // Наукова доповідь за дисертацією на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, 08.06.04. — Житомир, ЖДТУ, 2006. — 84 с.
4. Жураковська І.В. Відображення складових інтелектуального капіталу у звітності підприємств України / І.В. Жураковська // Облік і фінанси. — 2014. — № 1 (63). — С. 13—19.
5. "Нематеріальні активи" Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 від 12.10.2010 № 1202 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
6. Sveiby K.-E Methodos for Measuring Intangible Assets Copyright / K.-E Sveiby [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethodos.htm>

References:

1. Butnik-Sivers'kyj, O.B. (2002), "Intellectual Capital (theoretical aspect)", available at: http://ipdo.kiev.ua/.../butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc (Accessed 15 Nov 2016).
 2. Lehenchuk, S.F. (2006), "Accounting display intellectual capital", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
 3. Maliuha, N.M. (2006), "Konceptsiia rozvytku bukhalters'koho obliku v Ukraini: teoretyko-metodolohichni osnovy [The concept of accounting in Ukraine: theoretical and methodological foundations], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
 4. Zhurakovs'ka, I.V. (2014), "Display the components of intellectual capital reporting enterprise Ukraine", *Oblik i finansy*, vol. 1 (63), pp. 13—19.
 5. Ministry of Finance of Ukraine (2010), "Intangible assets" national provisions (Standard) Accounting", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99> (Accessed 15 Nov 2016).
 6. Sveiby, K.-E (2016), "Methodos for Measuring Intangible Assets Copyright", available at: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethodos.htm> (Accessed 15 Nov 2016).
- Стаття надійшла до редакції 30.11.2016 р.*